

Södertörns högskola
Arkivvetenskap
Institutionen för historia och samtidsstudier
VT 2013

Upphovsrätt i arkiven

Sara Lodin

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	3
1.1	Syfte och frågeställningar.....	4
1.2	Metod, material och avgränsning	6
1.3	Forskningsläge	7
1.4	Disposition	9
2	Bakgrund	9
2.1	Upphovsrätt genom historien	9
2.2	Upphovsrättslagstiftning	10
3	Undersökning	13
3.1	Hantering av upphovsrätt vid utlämning av handlingar	13
3.1.1	Prövning av utlämnande av handlingar	13
3.1.2	Information till besökaren	15
3.1.3	Kontroll om besökarna följer lagen.....	16
3.1.4	Dialog och avtal med upphovsrättsinnehavarna.....	16
3.2	Hantering av upphovsrättslagstiftning vid digitalisering.....	17
3.2.1	Digitalisering av upphovsrättsligt skyddade handlingar	18
3.2.2	Förslag för ökad tillgänglighet av digitalt innehåll	19
4	Slutdiskussion.....	20
5	Källförteckning.....	23
5.1	Intervjukällor	23
5.2	Litteratur.....	23
6	Bilaga	25
6.1	Intervjufrågor	25

1 Inledning

Upphovsrätt är de lagar och förordningar som ger kompositörer och andra kreatörer rätten att bestämma över hur deras verk får användas. Lennart Lundquist hävdade i artikeln *Upphovsrätt och arkiv i en IT-miljö - En hotbild* från 1998 att upphovsrätt dittills varit ett överblickbart område för statliga och kommunala myndigheter, men att flera svårigheter uppkommit med den nya teknologin.¹ Tidigare hade det varit möjligt att lämna ut en handling utan att detta räknades som framställande av exemplar, men ny inskanningsteknik kunde innebära exemplarframställning.² Digital teknik möjliggör också utlämning av material på distans, vilket orsakar en konflikt med upphovsmannens uteslutande rätt att tillåta överföring.³ Ilshammar kritiserar arkivinstitutionerna i artikeln *Digitalisering utan tillgänglighet* och han anklagar dem för att inte publicera sitt material i rädsla för upphovsrättsorganisationerna.⁴ I Mikael Löfgrens förstudie *Digitalisering och upphovsrätt inom kultursektorn* intervjuas ett flertal personer om de motsättningar mellan tillgängliggörande och upphovsrätt som blivit än mer aktuella i dagens samhälle. I förstudien ger Ilshammar förslag på ekonomiskt kompenserade åtgärder såsom bredbandsavgift, finansiering efter licensmodellen eller via skattsedel.⁵ I samma text säger sig KBs forskningschef Pelle Snickars vilja se lagstiftningen prövad, genom att ABM-institutionerna publicerar sina samlingar digitalt, fast med vissa tekniska begränsningar.⁶ Kristina Ahlinder från Förläggareföreningen å sin sida betonar att upphovsrätt och yttrandefrihet hänger ihop och utgör grundläggande delar i en demokrati.⁷ Ett tillägg till detta resonemang är att upphovsrätt är en mänsklig rättighet enligt FNs deklaration från 1948. Den skyddas även genom *Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter* som FN antog 1966.⁸ Det kan härmed konstateras att synen på upphovsrätt är både splittrad och konfliktfylld, något jag vill belysa i denna uppsats.

En arkivarie kan behöva ta hänsyn till upphovsrätt dels vid utlämning handlingar, dels vid publicering av arkivhandlingar på Internet. Denna uppsats kan förhoppningsvis bidra med en fördjupad kunskap om arkivariens förhållande till lagstiftningen. Den fångar också upp

¹ Lundquist, Lennart (1998) "Upphovsrätt och arkiv i en IT-miljö - En hotbild". *Arkiv samhälle och forskning*. 1998:1. s. 39.

² Lundquist s. 45, 48.

³ Lundquist s. 46.

⁴ Ilshammar, Lars (2010) "Digitalisering utan tillgänglighet". *Ord & Bild*. 2010:5. s. 33f.

⁵ Löfgren, Mikael (2011) *Digitalisering och upphovsrätt inom kultursektorn*. Nätverkstan. Göteborg. s. 21.

⁶ Löfgren s. 23.

⁷ Löfgren s. 13.

⁸ Ahlberg, Kerstin (2006) *Din upphovsrätt och andras - Handbok för journalister*. Tredje upplagan. Norstedts Akademiska Förlag. Stockholm. s 16.

diskussioner som rör upphovsrättsinnehavarnas intressen ställt mot arkivinstitutionernas önskan att tillgängliggöra sitt material och de senares alternativa lösningar på problematiken.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur upphovsrätt hanteras i arkiv som innehåller musikmaterial, alltså noter, inspelningar m.m. Ordet ”arkiv” kan definieras som själva arkivlokalen, en samling som uppkommit i en verksamhet eller en institution som förvarar olika arkiv.⁹ Musikarkiv är ofta det sistnämnda och samlingarna växer fram genom donationer och inköp av material.

De huvudsakliga frågeställningar som behandlas i uppsatsen är:

- Hur hanterar olika musikarkiv de konflikter som upphovsrätten kan medföra när arkivarien ska lämna ut handlingar?
- Hur hanterar arkivarier upphovsrättslagstiftning vid spridning och digitalisering av musikarkivets material?

För att kunna besvara frågeställningarna har representanter från fyra musikarkiv intervjuats om hur de ser på utlämning, spridning och tillgängliggörande av upphovsrättskyddat material. De intervjuade personerna och de undersökta arkiven presenteras här.

Dan Lundberg är överbibliotekarie/arkivchef på Arkiv- och biblioteksenheten på myndigheten Statens musikverk. Till myndigheten hör Svenskt visarkiv, Musik- och teatermuseum, Musik- och teaterbiblioteket, Caprice Records, Elektronmusikstudion och Musikplattformen. Svenskt visarkiv används ofta av folkmusiker. Bland de handlingstyper i arkivet som kan ha upphovsrättsligt skydd, märks inspelningar, litteratur, noter och hundratusentals foton. Eftersom Svenskt visarkiv är en statlig myndighet måste arkivet förhålla sig både till *Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk* (URL) och till *Tryckfrihetsförordningen (1949:105)* (TF). Svenskt visarkiv spelar in mycket musik och TF medför att de handlingar som skapas av myndigheten, däribland deras inspelningar, blir allmänna handlingar som kan begäras ut. Inspelningarna är samtidigt upphovsrättskyddade, eftersom de är musikverk.¹⁰

⁹ Sjöberg, Karin (2007) *Krumelurer i arkiven*. Skånes arkivförbund. Lund. s. 11.

¹⁰ Uppgifter från intervju med Dan Lundberg. *Svenskt visarkiv*. 130402. Inspelning i författarens ägo.

André Wachholz är enhetschef för Avdelningen för audiovisuella medier (AVM) på myndigheten Kungliga biblioteket (KB). AVM har i uppdrag att tillgängliggöra det audiovisuella arvet för forskning. Det är ett av de största audiovisuella arkiven i världen och en stor del av handlingarna är digitaliserade. Den totala samlingen av ljud, radio och tv har en volym på omkring 9 miljoner timmar. AVM och KB verkar under *Lag (1993:1392) om pliktexemplar av dokument* och *Lag (2012:492) om pliktexemplar av elektroniskt material*. Pliktlagen innebär att flera aktörer, bl.a. SVT och Sveriges Radio, måste lämna in material till KB i en tvingande leverans. En svensk artist som spelar in en cd-skiva och trycker upp denna i mer än 50 exemplar ska även lämna en kopia till KB. Också när en svensk artist medverkar på en utländsk skiva gäller pliktlagen för produkten.¹¹

Svenska Kompositörer av Populärmusik (SKAP) är en intresseförening för kompositörer, textförfattare och arrangörer.¹² Per Floberg administrerar SKAPs arkiv. I detta enskilda arkiv finns en populärmusiksamling på över 60 000 titlar, samt annat som rör svensk musik från de senaste hundra åren. Arkivet administreras av Svensk Musik på uppdrag av föreningen SKAP.¹³ Svensk Musik arbetar med att dokumentera och informera om upphovsrättsskyddad musik och ägs av upphovsrättsorganisationen STIM.¹⁴ STIMs uppdrag är att se till att dess medlemmar, bestående av kompositörer och musikförlag, får betalt när deras musik spelas offentligt.¹⁵ SKAPs arkiv grundades i början av 1950-talet av kompositören och musikforskaren Ulf Peder Olrog i samarbete med textförfattaren Fritz-Gustaf Sundelöf. Arkivets notsamling innehåller huvudsakligen arrangemang för piano med sångtexter, men även arrangemang för underhållningsorkestrar, körer etc. De musikgenrer som representeras är allt från schlager till jazz och visor. Tidningsklipp om svensk populärmusik från 1930-talet och framåt, samt ett tusental fotografier på svenska upphovsmän och artister, ryms också i SKAPs arkiv. Vidare innehar arkivet tryckta och handskrivna noter, samt texter av kända sångare, dirigenter, populärmusikkompositörer, producenter, arrangörer och instrumentalartister. Svensk Musiks katalog över svensk populärmusik finns till försäljning. De handlingar i SKAPs arkiv som kan vara skyddade av upphovsrätt är noter och texter av

¹¹ Uppgifter från intervju med André Wachholz. *Avdelningen för audiovisuella medier*. 130417. Inspelning i författarens ägo.

¹² SKAP. *Detta är SKAP*. <<http://www.skap.se/om-skap>> (130505).

¹³ Uppgifter från intervju med Per Floberg. *SKAPs arkiv*. 130403. E-post i författarens ägo.

¹⁴ Svensk Musik. *Om oss*. <<http://www.mic.stim.se/avd/mic/prod/micv6.nsf/docsbycodename/aboutus>> (130426).

¹⁵ STIM, *Så funkar STIM*. <<http://stim.se/sv/MUSIKFORLAG/Sa-funkar-Stim/>> (130412).

huvudsakligen svenska upphovsmän, samt en mindre samling fotografier som ibland efterfrågas för skivutgivning av äldre populärmusik.¹⁶

Gustaf Bergel är verksamhetschef och ansvarig för Konstmusikarkivet. Detta enskilda arkiv innehåller omkring 18 000 opublicerade verk av STIM-anslutna kompositörer. Dess manuskriptverk katalogiseras och arkiveras på Svensk Musik och därefter kan kunder över hela världen söka i databasen och köpa kopior av verken på hemsidans webbshop. Verksamheten liknar därmed ett förlags, med den skillnaden att verken fortfarande ägs helt av upphovsmännen. Vid köp betalar kunden en kopierings- och portokostnad till Svensk Musik. När ett verk ges ut av ett musikförlag tar detta över försäljningen. I arkivet finns också opublicerad orkestermusik och när ett sådant verk ska framföras kan Svensk Musik stå för utskrivning av stämmor. Hela orkestermaterialet hyrs då ut till orkestern som framför musiken. Även då gäller att det musikförlag som ger ut verket övertar ansvaret att tillgängliggöra det, men i dessa fall måste de lösa ut verket från Svensk Musik som betalt för stämutskrivning. Konstmusikarkivets upphovsrättsligt skyddade handlingar är således konstmusiknoter i manuskriptform av skyddade tonsättare.¹⁷ Eftersom arkivet arbetar på uppdrag av upphovsmännen är Konstmusikarkivets viktigaste målgrupp artister musiker, sångare och dirigenter som ämnar framföra uphovsmannens musik, samt allmänheten som köper och lyssnar på verken. Arkivet är även tillgängligt för forskning.¹⁸

1.2 Metod, material och avgränsning

Nedladdning av musik har varit i centrum under de senaste årens debatt om illegal fildelning, samtidigt som nya, legala musiktjänster som Spotify och den norskägda streamingtjänsten WIMP växt fram. Med detta som bakgrund är uppsatsens primära fokus upphovsrätt hos musikaliska verk, så konstverk, datorprogram eller liknande upphovsrättsskyddat material behandlas inte. Uppsatsen kommer inte heller beröra patent, katalogskydd eller varumärken, utan avgränsas till relationen mellan upphovsrätt, arkiv och musik. Både statliga och enskilda arkiv har undersökts för att spåra hur upphovsrätt kan påverka arkivariens arbete på olika sätt i olika slags arkiv, samt för att undersöka skillnader i synsätt mellan arkivinstitutionerna. De diskussioner som utgör uppsatsens undersökningsdel ska mer ses som röster i debatten än som en fullständig kartläggning, då en sådan inte är möjlig att göra på B-uppsatsnivå.

¹⁶ Floberg. 130403.

¹⁷ Uppgifter från intervju med Gustaf Bergel. *Konstmusikarkivet*. 130403. E-post i författarens ägo.

¹⁸ Bergel. 130506.

Valet av intervju som metod utgår från en önskan att föra fram kunskap om musikarkivs relation till upphovsrättslagen, då det inte tidigare skrivits så mycket om detta. En enkät hade inte kunnat belysa dessa komplexa frågor lika tydligt som mer urtömmande intervjusvar gör. Intervjuer passar också bra vid frågor till experter, till skillnad från enkäter där det snarare är allmänhetens smak och åsikter som ska lyftas fram.¹⁹ Mina intervjuer är av en semistrukturerad karaktär med ett antal frågor som utgångspunkt för en diskussion (se bilaga). Jag har, som rekommenderat i Rolf Ejvegårds bok *Vetenskaplig metod*, försökt ställa så raka frågor som möjligt, men undvika standardiserade och ledande frågor.²⁰ Intervjuerna har skett antingen vid besök hos arkivet, varvid samtalet spelats in (Svenskt visarkiv och AVM), eller genom en utväxling av e-postmeddelanden (SKAPs arkiv och Konstmusikarkivet). Det är förklaringen till att svaren från de fyra arkiven är olika uttömliga. Detta är naturligtvis beklagligt, men jag har ändå velat inkludera även de två senare nämnda arkiven, då intervjusvaren belyser frågeställningarna från andra synvinklar. Däremot valde jag att exkludera en intervju med Marianne Seid på Musik- och teaterbiblioteket eftersom hon huvudsakligen arbetar med foto- och teatersamlingarna. Trots att mycket spännande sades i denna intervju föll det delvis utanför avgränsningen till just musikhandlingar. Uppsatsen är dels deskriptiv och fungerar som en nulägesanalys, dels komparativ då intervjusvaren jämförs med varandra och ställs i relation till tidigare forskning.

1.3 Forskningsläge

Angränsande forskning återfinns i Dharma Akmons *Only With Your Permission*. Hon tar upp upphovsrättsliga problem vid digitalisering ur ett amerikanskt perspektiv, med en statistisk undersökning som utgångspunkt. Akmon beskriver utmaningen då arkiv önskar publicera upphovsrättsligt skyddade handlingar på Internet. Ofta behöver institutionen kontakta en upphovsman flera gånger och förhandla fram avtal innan handlingarna kan publiceras.²¹ Hon urskiljer därmed tre strategier för arkivinstitutioner: att undvika digitalisering, att publicera materialet ändå eller att söka tillstånd från varje enskild upphovsman trots att detta kräver mycket tid och resurser.²² Även Peter B. Hirtle har behandlat relationen mellan arkiv, digitalisering och upphovsrätt i USA i bl.a. *Copyright and Cultural Institutions*. När det gäller att spåra upphovsrättsinnehavare påpekar Hirtle att arkiven ibland inte hittar några sådana,

¹⁹ Ejvegård, Rolf (2009) *Vetenskaplig metod*. Fjärde upplagan, Studentlitteratur, Lund. s. 55.

²⁰ Ejvegård s. 54-55.

²¹ Akmon, Dharma (2010) *Only with Your Permission: How Rights Holders Respond (or Don't Respond) to Requests to Display Archival Materials Online*. Abstrakt. Springer. s. 26.

²² Akmon s. 3.

ifall upphovsmannen varit anonym, inte gått att nå eller förlaget upphört. Sådana s.k. föräldralösa verk undviker arkiven ofta att digitalisera i rädsla för att en upphovsman senare ska dyka upp. Hirtle argumenterar för att om institutionerna lägger upp verk där de trots noggrant eftersökande inte lyckats spåra upphovsrättsinnehavaren, så ska den upphovsman som senare ger sig till känna ersättas skäligen, men arkiv ska inte få stämmas på höga belopp och de ska slippa betala helt om de tar ner verken omedelbart.²³ Problematiken kring eftersökning av upphovsmän och upphovsrättsliga hinder för publicering som de Akmon och Hirtle beskriver, behandlas i min undersökning.

Det har även skrivits ett stort antal uppsatser på temat upphovsrätt och musik, men jag har inte hittat några som specifikt behandlar arkivariens relation till upphovsrätt. Jag har därför funnit skäl att fördjupa mig i detta. Stefan Larssons kandidatuppsats *Musiken, nätet & upphovsrätten* behandlar spridning av musikfiler på Internet och ett nytt användarbeteende. Han sår om tänkbara kommande lagstiftningsändringar såsom inskränkningar anpassade efter upphovsmännens rättigheter, minskad möjlighet för upphovsmännen att få ersättning, eller ett tredje alternativ någonstans mellan dessa motpoler.²⁴ Tankar om upphovsrättens framtid är i hög grad relevanta i min uppsats, fast ur ett arkivvetenskapligt perspektiv. I Jenny Widmarks *Biblioteken, upphovsrätt och de nya medierna* framhålls avtalslicenser som en eventuell lösning på de problem som det då kommande EG-direktivet riskerade innebära för biblioteksverksamheten.²⁵ Avtalslicens fungerar som ett slags kollektivavtal mellan bibliotek och upphovsrättsinnehavarna, så att institutionerna slipper göra individuella avtal med varje enskild upphovsman.²⁶ Hirtle menar att den typen av licenser har kommit att bli allt viktigare i branschen.²⁷ I *Överlåtelse av upphovsrätt inom musikbranschen* av Helena Siljeström beskrivs avtal och upphovsmannens skydd vid överlåtelse av verk, och hon anser att upphovsmän behöver ett starkare skydd än de har idag.²⁸ Avtal och avtalslicenser behandlas även i min uppsats, fast ur arkivinstitutionernas synvinkel.

²³ Hirtle Peter B. & Hudson, Emily & Kenyon, Andrew T. (2009) *Copyright and Cultural Institutions: Guidelines for Digitization for U.S. Libraries, Archives, and Museums*. Cornell University Library. New York. s. 171f.

²⁴ Larsson, Stefan (2004) *Musiken, Nätet & Upphovsrätten - Ett normvetenskapligt perspektiv på musikupphovsrättsliga problem i informationssamhället*. Lunds universitet. s. 39f.

²⁵ Widmark, Jenny (2000) *Biblioteken, upphovsrätt och de nya medierna*. Lunds universitet. s. 58.

²⁶ Löfgren s. 5.

²⁷ Hirtle s. 151.

²⁸ Siljeström, Helena (2008) *Överlåtelse av upphovsrätt inom musikbranschen*. Lunds universitet. s. 47.

1.4 Disposition

Efter den här inledningen följer en bakgrund. I den tecknas upphovsrättens historia och lagstiftningens innehåll behandlas. Inledningen och bakgrunden utgör en relativt stor del av uppsatsen, vilket motiveras med att en fördjupad kunskap om upphovsrättens problematik och debatt är nödvändig för att läsaren ska kunna tillgodogöra sig undersökningen på bästa sätt. I själva undersökningen presenteras de intervjuades ståndpunkter utifrån mina frågeställningar. Uppsatsen avslutas med en diskussion som lyfter fram dess viktigaste resultat. Väsentliga begrepp förklaras löpande i texten.

2 Bakgrund

2.1 Upphovsrätt genom historien

Upphovsrätt har en lång historisk tradition. Under 1400-talet växte boktryckarkonsten fram och boktryckare och förläggare fick privilegier.²⁹ Privilegiesystemet, som spreds från Venedig till England, innebar att staten gav specifika tryckerier ensamrätt att publicera vissa verk.³⁰ Genom den brittiska lagen *Statute of Anne* definierades författare för första gången som potentiella ägare av sina verk. Det upphovsrättsliga skyddet begränsades till 14 år.³¹ USAs *Copyright Act* från 1790 var snarlik *Statute of Anne*.³² Under samma period växte upphovsrätts- och patentlagar fram i Frankrike.³³ Historiska skillnader i synen på upphovsrätt har funnits i de anglosaxiska länderna, vilka fokuserat på ”copyright” dvs. rätten att kopiera, respektive Frankrike, som betonat författarens rättigheter, s.k. ”droit d'auteur”. Sverige har tillhört den franska skolan.³⁴

Svensk upphovsrätt föddes 1810 i och med *Tryckfrihetsförordningen*. Denna grundlag gav en till tiden obegränsad ensamrätt för författare att låta mångfaldiga sin text, vilket även inkluderade noter.³⁵ *Bernkonventionen* tillkom 1886.³⁶ Den fastslår att medlemsländerna ska

²⁹ Lundgren, Jonatan (2006) *Upphovsrätt och Internet*. Docendo Sverige AB. Stockholm. s. 9.

³⁰ Fredriksson, Martin (2009) *Skapandets rätt - Ett kulturvetenskapligt perspektiv på den svenska upphovsrättens historia*. Bokförlaget Daidalos AB. Göteborg. s. 69.

³¹ Fredriksson s. 70f.

³² Fredriksson s. 77.

³³ Bernitz, Ulf (2011) *Immaterialrätt och otillbörlig konkurrens*. Tofte omarbetade upplagan. Jure förlag. Stockholm. s. 7.

³⁴ Jfr. Ahlberg s. 169f.

³⁵ Karnell Gunnar (2011) *Immaterialrätt och otillbörlig konkurrens*. Tofte omarbetade upplagan. Jure förlag. Stockholm. s. 38.

³⁶ Bernitz s. 12.

ge upphovsmän från andra medlemsländer samma rättigheter som de ger sitt eget lands upphovsmän.³⁷ Sverige anslöt sig 1904.³⁸

Lag om rätt till litterära och musikaliska verk stiftades 1919 i Sverige.³⁹ Nytt med denna lag var ett förbud mot stora förändringar av verket utan upphovsmannens tillstånd. I och med detta började lagstiftningen ta upp idéer om ideell rätt.⁴⁰ Upphovsmannen har både ideella och ekonomiska rättigheter.⁴¹ De ideella rättigheterna delas upp i namngivelsesrätten (upphovsmannens rätt att bli omnämnd) och respekträtt (rätten att verket inte förvanskas eller används på ett kränkande sätt).⁴² De ekonomiska rättigheterna inkluderar rätten att framställa exemplar av och tillgängliggöra verket, samt framförande- överförings- spridnings- och visningsrätt.⁴³ Den ekonomiska rätten kan överlätas fritt, medan den ideella rätten bara kan avtalas bort i begränsad omfattning.⁴⁴ Den nya upphovsrättslagen, *Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk* (URL), gav de ideella rättigheterna samma status som de ekonomiska.⁴⁵ Sedan lagen stiftades har den ändrats flera gånger.⁴⁶ År 1986 exempelvis förlängdes skyddstiden för inspelningar från 25 till 50 år.⁴⁷ 2005 ändrades URL utifrån ett EG-direktiv, för att vara bättre anpassad till den tekniska utvecklingen.⁴⁸

2.2 Upphovsrättslagstiftning

Upphovsrätten tillhör immaterialrätten, vilken behandlar rättsskydd för intellektuella prestationer, samt upphovsmannens ensamrätt till dessa.⁴⁹ Lagar om bl.a. varumärken och mönsterskydd hör till immaterialrätten.⁵⁰

I URL 1 Kap. 1 § fastslås att upphovsrätt gäller för sceniska, litterära, musikaliska, fotografiska, skönlitterära och konstnärliga verk, samt film, datorprogram och byggnadskonst.

³⁷ Bernitz s. 13.

³⁸ Karnell s. 39.

³⁹ Karnell s. 39.

⁴⁰ Fredriksson s. 200.

⁴¹ Lundgren s. 10.

⁴² Bergström, Svante (1994) *Lärobok i upphovsrätt*. Fjärde upplagan ombesörjd av Strömholm, Stig. Iustus förlag. Uppsala. s. 48.

⁴³ Karnell s. 74.

⁴⁴ Lundgren s. 73.

⁴⁵ Fredriksson s. 265f.

⁴⁶ Bergström s. 16f.

⁴⁷ Fleischer, Rasmus (2012) *Musikens politiska ekonomi - Lagstiftningen, ljudmedierna och försvaret av den levande musiken, 1925-2000*. Ink Bokförlag. Stockholm s. 383.

⁴⁸ Lundgren s. 5.

⁴⁹ Bernitz s. 1.

⁵⁰ Bernitz s. 1f.

För att produkten ska vara upphovsrättsligt skyddad måste den ha verkshöjd, vilket innebär att den anses vara tillräckligt självständig och originell.⁵¹ Dock finns inga krav på att verket ska ha en viss kvalitet.⁵² Verkshöjden är egentligen bara viktig att avgöra vid en tvist, t.ex. efter ett misstänkt upphovsrättsintrång.⁵³

Upphovsrättsskydd uppkommer automatiskt när verket skapas.⁵⁴ Det behöver inte ha registrerats på något sätt.⁵⁵ Verket behöver heller inte existera i fysisk form, så även t.ex. improviserad musik kan vara skyddad.⁵⁶ Verket behöver heller inte vara fullbordat, vilket för med sig att också skisser och utkast har upphovsrättsligt skydd.⁵⁷

I URL 1 Kap. 12 § fastslås att det är tillåtet att framställa ett eller några få exemplar av offentliggjorda verk för privat bruk. Upphovsmannen bestämmer när och om verket ska offentliggöras.⁵⁸

Verket kan enligt URL 1 Kap. 2 § tillgängliggöras på fyra sätt: 1. Överföring innebär att det görs tillgängligt från en annan plats, t.ex. i en radioutsändning. 2. I ett offentligt framförande tillgängliggörs det på samma plats som allmänheten som tar del av det, som i en konsertlokal. 3. Offentlig visning innebär att ett fysiskt exemplar visas offentligt utan tekniska hjälpmedel, t.ex. en cd placerat i ett skyltfönster. 4. Spridning till allmänheten innebär att exemplar av verket säljs.

Upphovsmannen måste vara en fysisk person.⁵⁹ Rättighetshavaren däremot kan exempelvis vara ett företag som övertagit rätten genom överlåtelse eller licens.⁶⁰ Överlåtelse av rättigheterna kan också ske genom arv.⁶¹

Till upphovsrättslagen hör *Upphovsrättsförordning (1993:1212)*. Arkivs och biblioteks kopieringsrätt behandlas i denna förordning, samt i URL 2 Kap 16 §. Institutionernas särställning beträffande kopieringsrätten beror på att de ska kunna komplettera sina samlingar med svåråtkomliga verk, samt skydda handlingar från att skadas. Rätten att framställa

⁵¹ Karnell s. 52f.

⁵² STIMS informationsavdelning (1994) *STIM och upphovsrätt till musik - En handbok*. Stockholm. s. 26.

⁵³ Karnell s. 56.

⁵⁴ Justitiedepartementet. (2005) *Upphovsrätt – Information om rättsreglerna*. Norstedts Media. Stockholm. s. 11.

⁵⁵ Bernitz s. 402.

⁵⁶ Olsson, Henry (2006) *Copyright - Svensk och internationell upphovsrätt*. Sjunde upplagan. Norstedts Juridik AB. Stockholm. s. 51.

⁵⁷ Olsson s. 52.

⁵⁸ Karnell s. 72.

⁵⁹ Bergström s. 32.

⁶⁰ Bernitz s. 8.

⁶¹ Karnell s. 70.

exemplar till samlingarna gäller alla slags verk, förutom datorprogram. Kopiering görs också för att tillgodose låntagarnas behov.⁶²

Ett verk skyddas i 70 år efter att upphovsmannen avlidit och tiden räknas från 1:a januari året efter dödsfallet.⁶³ När skyddstiden har gått ut är verket fritt för alla att använda utan tillstånd och det räknas då som s.k. public domain.⁶⁴ Synen på hur lång skyddstiden bör vara är under ständig debatt. Ett aktuellt fall gäller kompositörerna George och Ira Gershwin. George Gershwin avled 1937, medan hans bror levde till 1983. Detta innebär att George Gershwins del är public domain, medan Ira Gershwins del fortfarande innefattas av upphovsrätt. Brödernas släktingar har tagit fallet till domstol, då de vill få skyddstiden förlängd även för George Gershwins del.⁶⁵ Ett annat exempel är att Frankrikes upphovsrättslagstiftning exkluderar krigsåren från skyddstidens 70 år.⁶⁶ James Boyle från organisationen Creative Commons som arbetar med licenser, har i sin tur argumenterat för en skyddstid på 28 år, eftersom studier visat att 95 % av alla verk inte efterfrågas efter denna tid.⁶⁷ Dessa är bara några av många exempel, men illustrerar en problematik som i hög grad rör min undersökning.

Artister, sångare och musiker som spelar in ett verk har inte upphovsrätt, utan s.k. närstående rättigheter.⁶⁸ De räknas som utövande konstnärer och skyddas genom att samtycke krävs för att någon ska få spela in och sända deras framföranden, eller göra kopior av deras inspelningar. Utövande konstnärer skyddas i 50 år efter att inspelningen gjorts.⁶⁹

I URL 7 Kap. 53 § fastslås att den som gör intrång i upphovsrätten kan dömas till böter eller fängelse i högst två år om brottet sker uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Vid bestämning av ersättning efter upphovsrättsintrång tas hänsyn till utebliven vinst för upphovsmanen, hur stor vinst den som gjort intrånget haft, vilken skada som skett på upphovsmannens anseende, samt upphovsmannens ideella skada och intresse av att inte drabbas av upphovsrättsintrång.⁷⁰

⁶² Olsson s. 216 f.

⁶³ Ahlberg s. 84.

⁶⁴ Jfr. Justitiedepartementet. s. 12.

⁶⁵ Jfr. Boehm, Mike (2009) "A rare rift in George and Ira Gershwin's harmony", *Los Angeles Times*. <<http://www.latimes.com/entertainment/news/arts/la-ca-gershwin1-2009nov01,0,6051370.story>> (13041).

⁶⁶ Sacem. *Durée de protection des œuvres musicales et dramatico-musicales*.

<<http://www.sacem.fr/cms/home/createurs-editeurs/oeuvres-domaine-public/duree-protection-oeuvres>> (130427).

⁶⁷ Löfgren s. 9.

⁶⁸ Jfr. Lundgren s. 14.

⁶⁹ Lundgren s. 23.

⁷⁰ Bernitz s. 415.

En minimiregel om rätten till skadestånd är att beloppet ska vara skäligt, och minst täcka den royalty eller licensavgift som den som gjort intrånget hade behövt betala.⁷¹

3 Undersökning

3.1 Hantering av upphovsrätt vid utlämning av handlingar

Uppsatsens första frågeställning handlar om hur de fyra musikarkiven hanterar konflikter som uppstår när upphovsrättsligt skyddade handlingar begärs ut. Det första arkiven måste göra är att ta ställning till om materialet överhuvudtaget får lämnas ut och nedan visas vad som påverkar prövningen. Därefter beskrivs hur arkiven kommunicerar till användarna att materialet är skyddat och slutligen undersöks ifall arkiven på något sätt ser till att användarna följer lagen. Efter detta beskrivs den dialog som arkiven för med upphovsrättsinnehavarna i syfte att skydda deras intressen och uppfylla lagens krav.

3.1.1 Prövning av utlämnande av handlingar

När någon önskar ta del av material från Svenskt visarkiv görs en bedömning om det är något komplicerat med ett utlämnande. I *Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)* 24 Kap. 4 § behandlas inspelningar med etnologiskt och dialektologiskt innehåll och bestämmelsen ger Svenskt visarkiv rätt att sekretessbelägga material, vilket ibland görs för intervjuer. En arkivmedarbetare lyssnar igenom inspelningarna, och innehåll som t.ex. kan uppfattas som kränkande mot en viss person klipps bort innan handlingarna lämnas ut. Det kan även finnas känsligt material i musikform, för vilket en liknande bedömning görs. Arkivet har många inspelningar från fängelser från 1960- och 70-talet och i detta material kan det finnas medverkande och efterlevande att ta hänsyn till. Folkmusik är ofta traditionella verk, utan någon känd upphovsman och det är därmed de närstående rättigheterna som berörs, eftersom det är musikerna som skyddas. Om någon begär ut kommersiellt utgivna inspelningar säger myndigheten nej till att göra kopior, men användaren får själv besöka arkivet och kopiera materialet. Det fria materialet kan allmänheten beställa utan problem, varpå myndigheten mot betalning bränner en cd till användaren. Arkivet innehar utgivna, kommersiella fonogram som är upphovsrättsligt skyddade sett till produktion, komposition och till musikers rättigheter. Sådant material kopierar Svenskt visarkiv inte alls, utan hänvisar till skivbolaget som gett ut

⁷¹ Bernitz s. 416.

produkten. Kopior får inte göras via ombud, vilket innebär att en arkivarie inte får göra en kopia av en upphovsrättsligt skyddad handling och skicka till användaren. I de fall användaren har svårigheter att ta sig till arkivet, kan arkivet skicka handlingen till en fjärrlåneinstitution, alltså användarens närmsta bibliotek, där användaren kan ta en kopia av handlingen.⁷²

I SKAPs arkiv prövas utlämnade av upphovsrättsskyddat material främst genom egna kataloguppgifter och STIMs verksregister. Floberg har också kontakt med musikförlag och en mångårig erfarenhet av, och kunskap om, branschen. Som privat samling råder arkivet under samma lagstiftning som allmänheten, vilket innebär att institutionen bara kan sprida kopior på sådana noter som förlagen inte längre tillhandahåller. Det utgår inte någon royalty vid försäljning av kopior ur SKAPs arkiv.⁷³ Floberg påpekar att i det sättet de arbetar på finns ingen problematik med upphovsrätten, varken ur arkivets perspektiv, eller bland de som begär ut upphovsrättsligt skyddade handlingar. Arkivet tillhandahåller det som finns i samlingarna om dessa noter inte längre finns att tillgå i musikhandeln. I övriga fall hänvisar arkivarien till de utgivande musikförlagen, som får ta hand om beställningarna.⁷⁴

Konstmusikarkivet lämnar inte ut några konstmusikoriginal överhuvudtaget. Däremot säljer arkivet, på upphovsmännens uppdrag, kopior av deras verk.⁷⁵

SVT t.ex. lämnar inte ut sitt material till allmänheten, men eftersom de lyder under pliktlagen får KB alla SVTs handlingar. Där kan forskare begära ut dem, utan att myndigheten behöver be om upphovsmännens tillstånd. AVM tillhandahåller sitt material på KB där det finns forskarplatser. Forskaren ansöker om ett forskarkonto på plats. Kontot ger direkt access till det digitala materialet och användaren har en i princip obegränsad rätt att utan kostnad ta del av materialet i samlingarna. Användaren får dock inte ta med sig kopior av materialet hem eller ens fotografera av skärmen. Myndigheten kan också, precis som Svenskt visarkiv, tillgängliggöra material via fjärrlåneinstitutioner. Forskaren beställer då handlingar från en databas. En kopia av materialet skickas på dvd från arkivet till fjärrlåneinstitutionen, där forskaren ta del av innehållet på en dedikerad dator. Efteråt måste forskaren lämna tillbaka dvd:n till bibliotekarien, som i sin tur skickar tillbaka den till KB, vilka slutligen förstör den. Denna metod är mer riskabel än det skulle vara streama materialet till biblioteken, anser

⁷² Lundberg. 130402.

⁷³ Floberg. 130403.

⁷⁴ Floberg. 130326.

⁷⁵ Bergel. 130403.

Wachholz. Han påpekar att det är ett dilemma hur AVM ska kunna tillgängliggöra handlingar så smidigt som möjligt, samtidigt som upphovsrätten ska hanteras.⁷⁶

3.1.2 Information till besökaren

Det är viktigt att arkiven informerar användaren om att materialet är upphovsrättskyddat när det lämnas ut. Arkivnämnden skriver i sin lathund:

Alla som får ut upphovsrättskyddat material bör också få ett informationsblad om hur lagen fungerar, vilka skyldigheter forskaren har, vilka uppgifter som ska anges vid publicering, och så vidare. När man skannar eller lånar ut material som någon annan har rättigheterna till bör man också lämna med informationen. Förutom det som står på bladet bör man inte säga något om upphovsrätt innan ärendet har utretts.⁷⁷

När Svenskt visarkiv skickar material som beställts för privat bruk till användaren, så medföljer information om att allt mångfaldigande regleras av upphovsrättslagstiftningen. Det är individens eget ansvar att sätta sig in i lagen, men myndigheten försöker vara tydlig med att upplysa om att användaren inte kan göra vad som helst med materialet utan tillstånd. Det finns även ett dokument i PDF-form på myndighetens hemsida med denna information.⁷⁸

SKAPs arkiv upplyser oftast användarna via e-post vid förfrågningar, i direkta kontakter med frågeställare, samt ibland på telefon att verket är upphovsrättsligt skyddat. Information finns också på hemsidan. Det är dock arkivets huvudmän som i första hand informerar om, och arbetar med, dessa frågor.⁷⁹ I STIMs stadgar står för övrigt att upphovsrättsorganisationen vill bidra till tillgängliggörandet av verk för allmänheten.⁸⁰

I Konstmusikarkivet informeras kunden vid varje katalogpost om verkets status i databasen. Bl.a. redovisas alltid vem som äger rättigheterna till verket och varifrån det kan beställas.⁸¹

AVM upplyser användaren om vad upphovsrätten innebär, när forskaren skriver in sig. Vid registrering i Svensk Mediedatabas (SMDDB) får forskaren information i användaravtalet om

⁷⁶ Wachholz. 130417.

⁷⁷ Arkivnämnden (2008) *Upphovsrätt vid arkiv efter lagändringen 2005-07-01*. <<http://www.arkivnamnden.org/ovr/publ/Web/Lathund.pdf>>. s 2. (130427).

⁷⁸ Lundberg. 130402.

⁷⁹ Floberg. 130403.

⁸⁰ STIMS informationsavdelning. s. 33.

⁸¹ Bergel. 130403.

hur materialet får användas, att det är knutet till institutionen och att forskaren inte själv kan erhålla materialet, men däremot får titta eller lyssna på det.⁸²

3.1.3 Kontroll om besökarna följer lagen

På frågan om arkiven kontrollerar om materialet sprids på fel sätt, och i så fall hur denna kontroll ser ut, säger de intervjuade att detta inte efterforskas. Lundberg vid Svenskt visarkiv berättar att det några gånger inträffat att cd-skivor getts ut med material som kommer från myndighetens arkiv. Detta har setts som problematiskt eftersom myndighetens trovärdighet riskerar skadas, då det faktum att materialet finns på Svenskt visarkiv ska ses som en garant för att det inte missbrukas.⁸³ Wachholz menar att det förekommit väldigt lite missbruk av arkivets material, men att det har hänt att personer lyckats få ut material på Youtube. Myndigheten har då kontaktat upphovsmännen. Vid utlämning av material måste AVM bevaka att användaren inte fotograferar av någonting, vilket också har hänt, men det har varit ett marginellt problem.⁸⁴ Vid Konstmusikarkivet har det inte upptäckts att arkivets material spridits vidare på ett olagligt sätt.⁸⁵

3.1.4 Dialog och avtal med upphovsrättsinnehavarna

Ibland har Svenskt visarkiv publicerat material i samarbete med Statens musikverks skivbolag Caprice Records, vilka gett ut ett antal cd-skivor med svensk folkmusik. En fördel med att vända sig till ett skivbolag är att detta då tar över rättighetsklareringen och skriver kontrakt med upphovsrättsinnehavaren. Det kan vara svårt att spåra upphovsmän som verkade för flera decennier sedan och man måste då efterforska vem som nu äger rättigheterna till verket. På Svenskt visarkiv tas stor hänsyn till skyddstider och Lundberg betonar att material inte publiceras utan tillstånd.⁸⁶

I SKAPs arkiv fall finns förtroliga överenskommelser om att exempelvis sammanhålla en bortgången upphovsmans efterlämnade papper och inte splittra samlingen.⁸⁷

⁸² Wachholz. 130417.

⁸³ Lundberg. 130402.

⁸⁴ Wachholz. 130417.

⁸⁵ Bergel. 130506.

⁸⁶ Lundberg. 130402.

⁸⁷ Floberg. 130326.

I Konstmusikarkivets deponeringsavtal med upphovsmännen regleras dels att Svensk Musik åtar sig att arkivera upphovsmännens manuskript, dels att upphovsmännen tillåter att Svensk Musik använder deras manuskriptverk för marknadsföring av svensk nutida konstmusik. Det utgår ingen royalty till upphovsmännen när arkivet säljer eller hyr ut något av deras verk. Deras ersättning består i att arkivet marknadsför verken och att de sålda noterna genererar avräkning till upphovsmannen efter en eventuell konsert där deras verk framförts.⁸⁸ Tonsättarna är själva rättsinnehavare och arkivet hjälper dem att sprida sin musik i enlighet med deras önskemål.⁸⁹

AVM har ett fåtal separata avtal som går utanför forskarundantaget, t.ex. ett avtal med SVT om offentliga visningar. När det gäller det stora huvuduppdraget däremot, så har AVM egentligen inga särskilda avtal, där styr lagen. Wachholz betonar att avtal är något som två parter är överens om, och att hans uppfattning är att nationalbiblioteket inte ska behöva teckna avtal för att kunna fullgöra sitt uppdrag. I ett avtalsläge skulle motparten teoretiskt sett kunna förbjuda viss behandling av materialet och då skulle myndigheten inte kunna fullfölja statens intentioner. Wachholz är positivt inställd till avtalslicenser, men betonar att det krävs en affärsmodell som alla parter är överens om. Myndigheten har sällan direktkontakt med upphovsmännen, förutom när material förvärvas. Om en forskare vill komma åt ett visst material kan myndigheten kontakta upphovsmannen för att teckna ett separat avtal, där upphovsmannen exempelvis godkänner att AVM levererar en studiekopia till forskaren. Detta är dock ovanligt. Wachholz menar att det tidigare var svårare att hitta avtalsmodeller för tillgängliggörande av musik över nätet, men att idag fungerar samarbetet med upphovsrättsorganisationer som STIM och IFPI bra.⁹⁰ IFPI företräder musikbolagen i Sverige och har i uppgift att arbeta för bättre rättsligt skydd för sina medlemmar, samt att ta tillvara deras rättigheter.⁹¹

3.2 Hantering av upphovsrättslagstiftning vid digitalisering

Jag har med detta kommit in på uppsatsens andra frågeställning som rör hur musikarkiven hanterar upphovsrättslagstiftning vid spridning och digitalisering av sina samlingar. Här beskrivs närmre hur arkiven resonerar, och förslag på hur institutionerna skulle vilja tillgängliggöra sitt material presenteras.

⁸⁸ Bergel. 130403.

⁸⁹ Floberg. 130403.

⁹⁰ Wachholz. 130417.

⁹¹ IFPI Sverige. *Vår verksamhet*. <<http://www.ifpi.se/var-verksamhet>>. (130426).

3.2.1 Digitalisering av upphovsrättsligt skyddade handlingar

När Svenskt visarkiv önskar publicera upphovsrättsskyddat material på Internet behöver de tillstånd från den som äger rättigheterna, men kan också gå via STIM och därefter betala för att använda musik. Avtalet med STIM medger att en viss mängd streamad musik finns på Svenskt visarkivs hemsida och detta betalar myndigheten för årsvis. På hemsidan finns en jojkkavdelning med 100 år gamla inspelningar vilka är fria, så dessa betalar myndigheten inte för. Lundberg ser ett problem i att arkivet tvingas betala för att låta allmänheten lyssna på myndighetens eget material. Svenskt visarkiv har ett ständigt pågående projekt att digitalisera ljud och bild. De har lagt ut ett stort material med handskrivna noter från svenska spelmäns notböcker, på sin hemsida. I det projektet skannades omkring 150 000 verk in och publicerades. Så fort digitala filer publicerats kan vem som helst hämta hem dem, så myndigheten har, för att anpassa sig till lagen, lagt ut material som redan är fritt och avvaktat med det skyddade materialet.⁹²

Floberg menar att den främsta fördelen med det digitaliserade innehållet är att det är mycket säkrare, då säkerhetskopior kan lagras på externa servrar. Det går också mycket snabbare och enklare att hjälpa frågeställare med digitaliserat material genom att e-posta PDF-filer som användarna själva kan skriva ut. Ett digitaliseringsarbete är i full gång och är planerat att fortgå under några år. Avsikten är att digitalisera allt väsentligt i arkivets samling. På frågan hur SKAPs arkiv resonerar vid digitalisering och vilken hänsyn som tas till upphovsrättslagstiftning svarar Floberg att frågan är behandlad av Svensk Musiks styrelse och förfarandet är önskvärt och godkänt som arbetsmetod. I och med detta ser han inga hinder med att utföra sitt arbete med att informera arkivets användare, och att bistå med material i görliga fall.⁹³

Konstmusikarkivet har i uppdrag från upphovsmännen att digitalisera och sprida deras manusverk.⁹⁴ Hela Konstmusikarkivet är därmed digitaliserat och omfattas av samma lagskydd som originalmanuskripten. Skillnaden är att dessa originalmanus är skörare och ofta ett sämre kopieringsunderlag än de digitala filerna. Arkivet använder bara de senare för kopiering till sina kunder. Vid besök på Svensk Musik kan allmänheten lyssna på inspelningar från Konstmusikarkivets referensarkiv och på hemsidan går det att lyssna till alla inspelningar

⁹² Lundberg. 130402.

⁹³ Floberg. 130403.

⁹⁴ Bergel. 130403.

som finns utgivna på Svensk Musiks skivbolag Phono Suecia.⁹⁵ Hur institutionen resonerar vid digitalisering av arkivmaterial och vilken hänsyn som tas till upphovsrättslagstiftning diskuteras med jämna mellanrum, men så länge arkivet upplever att det gör det precis som upphovsmännen vill, är det oproblematiskt att digitalisera. Dock genomsyras hela verksamheten av en önskan att skydda verken och att informera om deras lagskydd. Konstmusikarkivet betonar att de lyder under svensk upphovsrättslag och att de har upphovsmännens uppdrag att sprida deras verk på det sätt som nu görs. På hemsidan publiceras exempelsidor ur partituren som finns i arkivets databas.⁹⁶

Tack vare forskarundantaget har skyddstider liten betydelse när AVM ska lämna ut handlingar, men de blir högaktuella när myndigheten vill göra något publikt. Eftersökning av upphovsmän tar mycket tid och vid tveksamhet om huruvida handlingen är fri eller inte så publicerar myndigheten handlingen med en disclaimer att om någon har anspråk på upphovsrätten ska denne kontakta myndigheten. AVM är fria att lägga ut den musik de önskar på sin hemsida, och detta inkluderar upphovsrättskyddat material. Antalet klick och nedladdningar räknas och avrapporteras till STIM och IFPI. Anledningen till att myndigheten inte publicerar mer material än de gör, är för att det blir dyrt. Wachholz förklarar vidare att om en sång publiceras på deras webbsida så görs det inte som kärnverksamhet, utan i ett marknadsföringssyfte för att visa att materialet finns. Ifall myndigheten däremot skulle bygga en musikkatalog på nätet, då närmar de sig kärnverksamheten och skulle därmed behöva hitta en betalmodell för att inte störa marknaden. Wachholz betonar också att KBs huvudsyfte inte är att tillgängliggöra kulturarvet rakt ut, utan till just forskare.⁹⁷

3.2.2 Förslag för ökad tillgänglighet av digitalt innehåll

Lundberg betonar att det är en ständig kamp eftersom arkivets målsättning är att tillgängliggöra och publicera, medan lagstiftningen är tänkt att skydda upphovsmännen. Han förordar därmed något som han kallar för Forskarrum på nätet. Tanken med dessa är att arkiven ska kunna lägga upp såväl fritt som upphovsrättskyddat material. Betrodda användare skulle ges en inloggning. Användaren skulle veta att den var identifierad då den var inloggad och vara tvungen att skriva på en förbindelse att inte sprida materialet vidare. Den som innehar inloggningen skulle ansvara för att förtroendet inte missbrukas, vilket det

⁹⁵ Bergel. 130506.

⁹⁶ Bergel. 130403.

⁹⁷ Wachholz. 130417.

dock öppnas möjlighet för. Lundberg har pratat med jurister som anser att metoden borde provas. I dagsläget är den inte lagenlig, men det är inte säkert att den skulle stöta på problem. Han betonar att det inte skulle finnas något vinstsyfte, utan att avsikten är att göra materialet tillgängligt och åtkomligt. Han tänker sig också ett alternativ där arkivinstitutionerna skulle publicera sina samlingar fritt och kommunicera att om någon har upphovsrättsliga invändningar så ska de höra av sig, vilket är den metod som British Library använt då de lagt upp sina samlingar på Internet. Ytterligare ett förslag är Spotify-liknande lösningar där det finns användaravtal och där användaren betalar för att få använda material. Lundberg betonar dock att det finns en risk i att kunskapen om materialet går förlorad om arkivinstitutionerna bara lägger upp sina samlingar på Internet. Han anser att det är viktigt att användaren får reda på kontexten, såsom bl.a. materialets ursprung.⁹⁸

Wachholz menar att upphovsrättsorganisationerna, som bildats för att försvara upphovsmännens intressen, ibland verkar stoppa initiativ som hade kunnat lyfta upphovsmännens verk. Omvänt måste arkivinstitutionerna acceptera att upphovsmännen har behov av ersättning. Inget hindrar heller arkiven från att ta betalt av den som sedan använder handlingarna. Han skulle gärna se en lösning där användarna kunde ges direkt nätaccess till samlingarna. Detta skulle fungera som ett Youtube för forskare. Avtal skulle upprättas mellan forskaren och myndigheten, så att båda parterna, för upphovsmännens skull, var överens om de villkor som gäller för materialet, så att det inte missbrukas. Myndigheten skulle logga forskarnas aktiviteter då de var inloggade. Han tänker sig att en sådan modell skulle ge arkivet ett större genomslag.⁹⁹

4 Slutdiskussion

Syftet med denna uppsats var att undersöka hur upphovsrätten hanteras i musikarkiv. Stora delar av URL är relevant i arkivsammanhang. Hur arkiven tillgängliggör och kopierar materialet regleras av lagstiftning. Regler kring överlåtelse gör det svårt att veta vem som innehar upphovsrätten, speciellt på äldre material och föräldralösa verk. Verkens skyddstid måste beaktas och det kan finnas många medverkande med närstående rättigheter att ta hänsyn till.

⁹⁸ Lundberg. 130402.

⁹⁹ Wachholz. 130417.

En av frågeställningarna i denna uppsats var hur arkiven hanterar upphovsrättsliga konflikter då de lämnar ut handlingar. En del i detta är den prövning som görs när skyddade handlingar begärs ut. Vilka handlingar som lämnas ut varierar lite bland de undersökta arkiven. Vid SKAPs arkiv lämnas vissa handlingar ut mot ekonomisk kompensation, medan andra inte lämnas ut alls. Konstmusikarkivet lämnar inte ut några original, men säljer kopior av verken. Situationen för AVM skiljer sig från de andra arkiven. Myndigheten får visserligen lämna ut material utan att ta hänsyn till upphovsrätt, men detta då enbart för forskningsändamål och med stränga kontroller att materialet inte sprids vidare eller att kopior tas hem av användarna. Vid utlämning av material på distans tvingas både Svenskt visarkiv och AVM använda mer omständiga lösningar där material skickas till användaren via fjärrlåneinstitutioner, vilket är ett sätt att komma runt upphovsrättsliga problem.

En annan del i processen för utlämnande är att lagstiftningen kommuniceras till besökaren, så att denne är medveten om att den inte får sprida handlingen som den vill. De undersökta arkiven har en gemensam metod att meddela detta muntligen eller skriftligen, såsom Arkivnämnden rekommenderar. SKAP betonar dock att detta egentligen är deras huvudmäns uppgift. Arkiven kontrollerar inte att användarna följer lagen och det har funnits fall då Svenskt visarkiv och AVM upptäckt att material läckt ut. Även STIM lämnar ansvaret att bevaka att verken inte plagieras eller stjäls till upphovsmännen.¹⁰⁰ Så i praktiken övervakar varken upphovsrättsorganisationerna eller arkivinstitutionerna detta, utan det är upp till upphovsrättsinnehavarna själva att kontrollera att deras verk inte sprids vidare utanför arkivet.

Ytterligare en del i hanteringen är den direkta dialog som arkiven för med upphovsrättsinnehavarna. Jag vill här anknyta till uppsatsens andra frågeställning som gällde hur musikarkiv hanterar upphovsrättslagstiftningen vid digitalisering av arkivets handlingar, samt till Hirtles och Akmons tankar kring problem med återsökning av upphovsmän. Akmon räknar upp tre strategier som olika institutioner använder: de undviker digitalisering, de publicerar materialet ändå, eller så söker de tillstånd från varje enskild upphovsman. Det senare är en tidskrävande metod, där det kan befaras att material i samlingarna inte tillgängliggörs, eftersom det inte går att hitta upphovsrättsinnehavaren. Vid Svenskt visarkiv läggs mycket tid på sådan eftersökning, och de publicerar därför redan fritt material och avvaktar med det upphovsrättskyddade. AVM däremot har vid osäkerhet valt att publicera ändå, för att invänta upphovsrättsinnehavarnas eventuella kontakt. AVM har en

¹⁰⁰ STIMS informationsavdelning s. 12.

relativt begränsad kontakt med upphovsmännen, men för en dialog med upphovsrättsorganisationerna. SKAPs arkiv och Konstmusikarkivet styrs av sina huvudmän Svensk Musik och STIM. Trots att flera handlingstyper är gemensamma för de undersökta arkiven, så finns olikheter beträffande grundsyn och verksamhet, vilket i sin tur påverkar hur materialet tillgängliggörs. Medan AVM och Svenskt visarkiv verkar vilja se att digital teknik i högre grad används för att tillgängliggöra materialet för allmänheten, sätter SKAPs arkiv och Konstmusikarkivet snarare de interna fördelarna och upphovsmännens skydd i det främsta rummet. Arkiven har också delvis olika användargrupper. Svenskt visarkiv utnyttjas ofta av folkmusiker. AVM används av en begränsad grupp forskare. Konstmusikarkivet brukas av musiker och i ett mer kommersiellt syfte. Det finns också olikheter i vilka lagar som styr arkiven. Svenskt visarkiv är en myndighet som producerar inspelningar som enligt TF är allmänna handlingar. Handlingarna är samtidigt upphovsrättsskyddade genom URL. Pliktlagen påverkar hanteringen på AVM. SKAPs arkiv och Konstmusikarkivet lyder direkt under URL.

Många människor i dagens samhälle är nog medvetna om att upphovsrätten är i kris och av vissa grupper ifrågasatt. Frågan är vad som ska göras. Upphovsrätt är ändå en månghundraårig fri- och rättighet och sådana bör man enligt mig vara försiktig med att lättvindigt försvaga. Det har i denna uppsats räknats upp flera förslag om tillgängliggörande som inte nödvändigtvis behöver skada upphovsmännens rättigheter. Lundbergs idéer som Forskarrum på nätet respektive Wachholz tankar kring direkt nätaccess för forskare har mycket gemensamt. Lundbergs tankar om att publicera material utan att eftersöka alla upphovsrättsinnehavare kan jämföras med Snickars åsikter i Löfgrens förstudie och den metod som AVM använder vid osäkra fall. Andra alternativ som räknats upp i denna uppsats är avtalslicenser och prenumerationstjänster. Både Lundberg och Wachholz diskuterar betalmodeller, liksom Ilshammar. En fråga att ställa sig är vad som händer med rätten att vara anonym då användare tar del av handlingar genom sådana registreringar, men då forskare på AVM redan är identifierade kan inte detta ses som ett problem. En annan tanke kring betallösningar är ifall det verkligen ska vara en ekonomisk fråga vad användaren kan ta del av.

Då eventuella lösningar verkar diskuteras inom flertalet institutioner är det inte alls otänkbart att olika metoder för tillgängliggörande kommer växa fram i en nära framtid.

5 Källförteckning

5.1 Intervjukällor

- Bergel, Gustaf. *Konstmusikarkivet*. 130403 samt 130506. E-post i författarens ägo.
- Floberg, Per. *SKAPs arkiv*. 130326 samt 130403. E-post i författarens ägo.
- Lundberg, Dan. *Svenskt visarkiv*. 130402. Inspelning i författarens ägo.
- Wachholz, André. *Avdelningen för audiovisuella medier*. 130417. Inspelning i författarens ägo.

5.2 Litteratur

- Ahlberg, Kerstin (2006) *Din upphovsrätt och andras - Handbok för journalister*. Tredje upplagan. Norstedts Akademiska Förlag. Stockholm.
- Akmon, Dharma (2010) *Only with Your Permission: How Rights Holders Respond (or Don't Respond) to Requests to Display Archival Materials Online*. Abstrakt. Springer.
- Arkivnämnden (2005) *Upphovsrätt vid arkiv efter lagändringen 2005-07-01*. <<http://www.arkivnamnden.org/ovr/publ/Web/Lathund.pdf>>. (130427).
- Bergström, Svante (1994) *Lärobok i upphovsrätt*. Fjärde upplagan ombesörjd av Strömholm, Stig. Iustus förlag. Uppsala.
- Bernitz, Ulf & Karnell, Gunnar & Pehrson, Lars & Sandgren, Claes (2011) *Immaterialrätt och otilbörlig konkurrens*. Tofte omarbetade upplagan. Jure förlag. Stockholm.
- Boehm, Mike (2009) "A rare rift in George and Ira Gershwin's harmony". *Los Angeles Times*. <<http://www.latimes.com/entertainment/news/arts/la-ca-gershwin1-2009nov01,0,6051370.story>> (2013041).
- Ejvegård, Rolf (2009) *Vetenskaplig metod*. Fjärde upplagan, Studentlitteratur. Lund.
- Fleischer, Rasmus (2012) *Musikens politiska ekonomi - Lagstiftningen, ljudmedierna och försvaret av den levande musiken, 1925-2000*. Ink Bokförlag. Stockholm.
- Fredriksson, Martin (2009) *Skapandets rätt - Ett kulturvetenskapligt perspektiv på den svenska upphovsrättens historia*. Bokförlaget Daidalos AB. Göteborg.
- Hirtle, Peter B. & Hudson, Emily & Kenyon, Andrew T. (2009) *Copyright and Cultural Institutions: Guidelines for Digitization for U.S. Libraries, Archives, and Museums*. Cornell University Library. New York.
- IFPI Sverige. *Vår verksamhet*. <<http://www.ifpi.se/var-verksamhet>> (130426).

- Ilshammar, Lars (2010) ”Digitalisering utan tillgänglighet”. *Ord & Bild*. 2010:5. s.33-36.
- Justitiedepartementet (2005) *Upphovsrätt – Information om rättsreglerna*. Norstedts Media. Stockholm.
- Lundgren, Jonatan (2006) *Upphovsrätt och Internet*. Docendo Sverige AB, Stockholm.
- Lundquist, Lennart (1998) ”Upphovsrätt och arkiv i en IT-miljö - En hotbild”. *Arkiv samhälle och forskning*. 1998:1. s. 39-50.
- Löfgren, Mikael (2011) *Digitalisering och upphovsrätt inom kultursektorn*. Nätverkstan. Göteborg.
- Olsson, Henry (2006) *Copyright Svensk och internationell upphovsrätt*. Sjunde upplagan. Norstedts Juridik AB, Stockholm.
- Sacem. *Durée de protection des œuvres musicales et dramatico-musicales*. <<http://www.sacem.fr/cms/home/createurs-editeurs/oeuvres-domaine-public/duree-protection-oeuvres>> (130427).
- Sjöberg, Karin (2007) *Krumelurer i arkiven*. Skånes arkivförbund. Lund.
- SKAP. *Detta är SKAP*. <<http://www.skap.se/om-skap>> (130505).
- STIMS informationsavdelning (1994) *STIM och upphovsrätt till musik - En handbok*. Stockholm.
- STIM. *Så funkcar STIM*. <<http://stim.se/sv/MUSIKFORLAG/Sa-funkcar-Stim/>> (130412).
- Svensk Musik. *Om oss*. <<http://www.mic.stim.se/avd/mic/prod/micv6.nsf/docsbycodename/aboutus>> (130426).

6 Bilaga

6.1 Intervjufrågor

1. Kan ni ge en kort presentation av ert arkiv?
2. Hur påverkar upphovsrätt arkivariens arbete?
3. Vad har ni för handlingstyper som är skyddade av upphovsrätt?
4. Hur prövar ni utlämnande av sådant material?
5. Hur upplyses allmänheten om upphovsrättslagstiftning?
6. Kontrolleras det om materialet sprids på fel sätt och i så fall hur?
7. Hur ser er avtalsprocess med upphovsrättsinnehavare ut?
8. Vad har ni för digitaliserade handlingar som är skyddade av upphovsrätt?
9. Vilka är de största skillnaderna mellan digitalt upphovsrättsskyddat material och andra format?
10. Hur resonerar man som arkivarie när man digitaliserar arkivmaterial och vilken hänsyn tar man till upphovsrättslagstiftning?
11. Har ni något övrigt som ni vill tillägga angående detta?